

Excelența în educație și cercetare – o țintă încă îndepărtată?

(Excellence in education and research - still a distant target?)

VIOREL BARBU

Academia Română, Filiala din Iași, Bd. Carol I nr. 8, 700505 Iași

This article is concerned with a few questions related to state of the art and the perspectives of Romanian education and research systems.

Keywords: Education, Research, University.

Singura politică viabilă în privința cercetării și a învățământului românesc este, fără îndoială, aceea care are în vedere integrarea sa funcțională în sistemul european de învățământ și cercetare. Acest proces a început, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca parte integrantă a procesului de modernizare a României, iar, în ultimii douăzeci de ani, s-au făcut progrese vizibile, deși incomplete. Colaborările cu universitățile europene, stabilite în acest timp, sunt rezultate vizibile ale acestui proces, dar nu au fost suficiente pentru creșterea calitativă a universității și cercetării românești; cauzele sunt multiple și provin atât din trecut, cât și din slăbiciunile instituțiilor și mentalitățile publice. Practica păguboasă, semnalată de Titu Maiorescu, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de a împrumuta, fără discernământ și în grabă, instituții culturale și academice europene, dar fără a avea infrastructura necesară funcționării lor, s-a manifestat și în ultimii douăzeci de ani. În multe situații, am importat din străinătate forme culturale și instituții, dar nu am asimilat și conținutul lor. Am constituit, după 1990, un număr impresionant de universități particulare și de stat fără, însă, a le putea încadra cu personal didactic calificat; s-au creat, după modele din Vest, sute de noi specializări și secții universitare de învățământ, fără a avea specialiști în aceste domenii. S-au acordat mii de diplome universitare în domenii, care nu aveau căutare pe piața muncii, îngroșând, astfel, numărul șomerilor intelectuali, dar, în același timp, creându-se o penurie de specialiști în domeniile tehnice, ale științelor exacte sau cele necesare învățământului universitar. Un sistem, care în țările dezvoltate se reglează de la sine – este vorba de orientarea profe-

sională – la noi a produs instabilități grave și a consumat, inutil, fondurile societății. S-au acordat, în această perioadă, câteva zeci de mii de diplome de doctor în știință, cele mai multe fără o acoperire științifică reală și, desigur, inutile atât pentru economie, cât și pentru sistemul românesc de învățământ și de cercetare. În fine, am creat, în ultimii ani, zeci de reviste pentru publicarea producției științifice autohtone, dar care sunt ignorate de comunitatea științifică internațională din cauza nivelului lor științific scăzut.

Risipa de fonduri s-a făcut simțită și în finanțarea cercetării românești, deși s-a susținut, permanent, și s-a argumentat, cu date statistice, subfinanțarea sa. Realitatea este că România nu-și poate finanța, la nivel acceptabil, toate proiectele de cercetare pe care instituțiile și universitățile noastre se cred îndreptățite să le deruleze, deoarece așa este și la „casele mari”. Din această perspectivă, cercetarea este, într-adevăr, subfinanțată, dar, având în vedere competențele și posibilitățile reale ale cercetării românești, fondurile, bine orientate înspre colectivele cu adevărat performante, ar fi putut fi suficiente. Profesorul George Emil Palade declara, într-un interviu acordat în anii nouăzeci, că știința ar trebui să aleagă între a fi *românească* sau știință pur și simplu. Cercetarea românească performantă este, de fapt, cea integrată științei mondiale și care se ridică la standardele valorice ale acesteia. Fără excepții, realizări științifice notabile în România nu se pot realiza, în prezent, decât în colaborare cu echipe de cercetare din marile institute de cercetare și universități din lume, iar finanțarea publică a cercetării ar trebui să se îndrepte doar spre asemenea proiecte și grupuri de cercetare vizibile internațional și bine integrate în

știința europeană. A aloca fonduri publice doar pentru a „dezvolta” direcții de cercetare inexistente ca tradiție și performanță, doar din rațiuni de „echitate” sau din interese „parohiale”, este, desigur, nu numai o risipă, ci și probează un management defectuos al sistemului de cercetare.

Se vorbește mult despre pierderile pe care sistemul românesc de cercetare și învățământ le-a avut, în ultimii douăzeci de ani, prin migrația celor mai talentați cercetători și universitari înspre institutele și universitățile occidentale. Faptul este real, dar trebuie amendat și privit și din altă perspectivă. În primul rând, economia, universitatea și sistemul românesc de cercetare nu au fost și nu sunt capabile să utilizeze, eficient, această armată de competențe, pe care le producea cândva școala românească și, într-o măsură mai mică, le produce și astăzi. În al doilea rând, acest fenomen a reprezentat și o oportunitate pozitivă, deoarece cei mai mulți dintre tinerii cercetători, care au părăsit România pentru poziții științifice și didactice în marile universități și institute din Europa și America de Nord, au creat condițiile integrării cercetării românești în cercetarea mondială de vârf. Aceștia pot avea – și mulți și-au asumat deschis acest rol – o contribuție importantă în acest proces de la care se așteaptă redresarea universității și cercetării românești. Bine gestionat și sprijinit prin politici adecvate, acest *brain-drain* poate fi trecut de la capitolul „pierderi” la cel de „câștig”. Desigur, pentru aceasta nu sunt suficiente întâlnirile periodice cu „diaspora științifică”, ci programe eficiente de reintegrare parțială a cercetătorilor români din străinătate în institutele românești, prin colaborări pe termen lung.

Odată cu integrarea europeană, universitățile românești au intrat în competiție liberă în sistemul universitar european și, ca în orice economie liberă, avantajul este de partea celui mai performant. Din păcate, calitatea educației în universitățile românești, precum și reputația lor, sunt cu mult în urma celor mai bune universități europene și americane și trendul este descendent. Dincolo de datele statistice și clasamente, acest fapt este dovedit de alegerea celor mai buni absolvenți de liceu din România de a-și continua studiile universitare în Europa de Vest sau în America de Nord. Faptul în sine nu ar fi unul negativ, dacă măcar o parte dintre ei ar reveni ulterior în țară, dar faptele arată altceva. Desigur, procesul va fi atenuat atunci când universitățile românești – și am în vedere aici pe cele mai bune – vor atinge nivele de excelență, care să le facă atractive pentru studenții români și străini. Deocamdată, din cauze binecunoscute și care nu sunt doar de natură financiară, învățământul românesc pierde, în mod continuu, din competitivitate. Acest proces nu poate fi, desigur,

inversat peste noapte, dar aplicarea unor măsuri normative și administrative, care să încurajeze și să promoveze excelența în educație și cercetare, este pasul esențial. Acordarea, cu exigență, a gradelor universitare și a titlurilor științifice (de doctor, în special) și înnoirea corpului universitar cu persoane care au dovedit performanță în cercetare, sunt măsuri fără de care nu putem spera la o reală redresare a universității.

Nimic nu este mai nociv mediului academic decât confuzia de valoare întreținută de nivelarea performanțelor individuale sau de grup, prin false criterii de ierarhizare ale indivizilor și universităților. Orice politică universitară responsabilă trebuie să opteze și pentru un anumit tip de valori și standarde intelectuale, dispusă să le promoveze. Ce ar trebui să fie profesorul universitar? Un dascăl eficient sau, în primul rând, un savant? Sunt actualele norme de selectare și promovare ale profesorilor prea exigente sau excesiv de largi? Universitatea trebuie să fie o pepinieră de elite sau o școală deschisă, care trebuie să-și adapteze structura și obiectivele educative în fața presiunii cifrelor de școlarizare? Iată numai câteva din întrebările, la care o bună guvernare universitară trebuie să mediteze și chiar credea că aveam un răspuns în legislația adoptată recent, dacă nu am vedea, în ultima vreme, că nu avem, încă, un consens. Nu cred că putem avea o universitate de nivel european, dacă educația și promovarea universitară nu cultivă și nu încurajează elitele sale profesionale. Elita este acea parte a comunității academice, recunoscută de mediile științifice și culturale, prin rezultate de vârf; ea nu se confundă cu partea superioară a ierarhiei academice și nu se legitimează decât prin valoare profesională și intelectuală. Ea este segmentul creativ al comunității academice, iar atunci când acestea dispar sau când, printr-o politică deliberată sau din neglijență, sunt împiedicate să se dezvolte, se distruge cel mai înalt nivel de cutezanță creativă în știință și se înlocuiește cu nesfârșite activități mediocre, care macină entropic viața universitară.